

ДОЛЯ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ УМАНІ: АРХІВНО-СЛІДЧА СПРАВА ПОДРУЖЖЯ ОРЖЕХІВСЬКИХ

Ольга Скус,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

На прикладі архівно-слідчої справи сімейного подружжя Оржехівських розкрито особливості здійснюваної радянським режимом репресивної політики впродовж 1930-х рр. на теренах України, зокрема в м. Умань. Репресії спрямовувались проти польської інтелігенції з вже характерною ознакою абсолютного фальшування обвинувачень.

Ключові слова: репресивна система, польська національність, архівно-слідча справа, інтелігенція.

The peculiarities of the punitive policy of the Soviet regime during the 1930s on the territory of Ukraine, in particular in the town of Uman, are revealed on the example of the archival and investigative case of the Orzhekhivsky family. Punitive measures were directed against the Polish intellectual class having the feature of absolute falsification of accusations.

Keywords: punitive measures system, Polish nationality, archival-investigative case, intellectual class.

У 30-х рр. минулого століття жертвою радянської репресивної системи міг стати кожен, незалежно від національності, соціального статусу і т. д. Під прицілом, у буквальному значенні цих слів, знаходилась українська інтелігенція. Не оминуло загальне лихо сімейне подружжя Оржехівських з м. Умань, які мали польське походження [2].

Йосип Ромуальдович Оржехівський народився у 1891 р. в містечку Вербо-вель на Поділлі. Виріс у сім'ї службовців. Отримав середню освіту в Київському художньому училищі, працював викладачем у педшколі. Його дружина, Олена Францівна народилася у 1894 р. в селі Скіпоровці (Польща) і була вихідцем з дворянської сім'ї. Маючи середню освіту, до арешту викладала французьку мову в середній школі № 1 м. Умань. Єдиний син Едуард (1912 р.н.) навчався у Київському будівельному інституті.

Подружжя Оржехівських заарештували 14 грудня 1937 р. згідно санкції прокурора Уманського району Куника на основі матеріалів Уманського РВ НКВС [5, 6]. Підставою для арешту і висунення обвинувачення за ст. 54-1 п. «а» стали усні відомості оперуповноваженого III відділу УДБ НКВС Левіна щодо причетності подружжя до шпигунської діяльності на користь Польщі.

Як можна переконатися з протоколів допитів, за відсутності будь яких доказів скоєння злочину, подружжя пара Оржехівських визнала себе винними. Й.Р. Оржехівський свідчив, що «...дійсно був учасником контрреволюційної польсько-патріотичної групи, що діяла в Умані навколо Пшесецького. Ця контрреволюційна група займалась вихованням населення в націоналістичному дусі і проводила контрреволюційну роботу», «...визнаю себе винним у тому, що на території СРСР я проводив розвідувальну роботу на користь Польщі, куди мною передавались відомості розвідувального характеру», «мав завдання здійснювати вербування людей для розвідувальної роботи і підбирати провірених осіб польської національності, збирати відомості про охочих виїхати до Польщі та загальні настрої серед польського населення» [7, арк. 18–19]. Крім того, містяться власні показання щодо його вербування у 1926 р. в м. Харкові співробітником польського консульства Шиманським, а також участь в діяльності групи ним завербованих Жадька, Веселицької, Тарнавської, Трояновської тощо.

Протокол допиту О.Ф. Оржехівської містить визнання арештованою своєї вини: «Так, я визнаю себе винною у тому, що за завданням польських розвідувальних органів, проживаючи на території СРСР, проводила контрреволюційно-шпигунську роботу на користь польських розвідувальних органів. Завербував мене для проведення розвідувальної діяльності офіцер польських розвідувальних органів майор Пристор на початку 1927 р. під час мого перебування у сестри в Польщі (м. Вільно)» [8, арк. 29]. О.Ф. Оржехівська надала детальні свідчення про отримані від Шиманського завдання, що полягали у підборі надійних людей серед знайомих поляків, яких можна б було «використовувати для передачі зібраних матеріалів шпигунського характеру», а також мала доручення «збирати в Умані й навколишніх районах інформацію про наявність військових частин, їх назви та чисельність» [8, арк. 30].

У цілому, жодними іншими доказами свідчення Оржехівських під час слідства не підтверджувалися і ніяким чином не перевірялися. Проте обвинувальний висновок співробітниками УДБ НКВС оформлений «зразково»: «...являлись агентами польської розвідки, які за завданням польських розвідувальних органів впродовж низки років на території СРСР займалися розвідувально-шпигунською діяльністю на користь Польщі, для цієї ж мети налагоджували агентурну мережу», «...на основі наказу НКВС СРСР за № 00485 обвинувачені Й.Р. Оржехівський і О.Ф. Оржехівська підлягають включенню в Особливий список УДБ НКВС СРСР» [3]. Вирок за підписами оперуповноваженого УДБ НКВС сержанта Леймана, начальника КОУ НКВС молодшого лейтенанта держбезпеки Томіна, начальника міжрайонної слідчої групи КОУ НКВС капітана держбезпеки Борисова та Уманського районного прокурора Куника. Слідство закрито. Отже, архівно-слідча справа подружжя Оржехівських є ще одним підтвердженням злочинної діяльності Уманської міжрайонної оперативної-слідчої групи НКВС упродовж 1937–1938 рр., яка відрізнялася своєю «продуктивністю».

Згідно з постановою НКВС СРСР і прокурора СРСР від 7 січня 1938 р. Й.Р. Оржехівського та О.Ф. Оржехівську було розстріляно [1].

У зв'язку зі скаргою сина засуджених до страти подружжя Оржехівських, Військовою прокуратурою Київського військового округу 20 березня 1957 р. справу було направлено на перевірку відповідно до ст. 370 КПК УРСР в УКДБ при РМ УРСР по Черкаській області. У результаті встановлено недоведеність складу злочину, обвинувачення у якому базувалися лише на особистих свідченнях Оржехівських. Згідно з ст. 25 Положення про прокурорський нагляд СРСР, постанову Комісії НКВС і прокурора СРСР від 7 січня 1938 р. щодо Й.Р. Оржехівського і О.Ф. Оржехівської відмінено і справу припинено. Сімейне подружжя реабілітовано.

Зазначимо, що за згаданим наказом НКВС СРСР № 00485 [4] на території СРСР упродовж 1937–1938 рр. проводилася антипольська акція, яка була складовою як так званих етнічних чисток, так і «великого терору». Загалом, у межах «Антипольської операції» в СРСР було заарештовано понад 143 тисяч поляків, з них до смертної кари засуджено близько 111 тисяч осіб. На теренах України було засуджено 55 928 осіб, з яких 47 327 – розстріляно [9]. Ці злочини проти людяності здійснювалися завдяки масштабним фальшуванням карних справ радянськими репресивними органами у всіх регіонах колишнього СРСР. Численною категорією жертв репресій стала інтелігенція різних національностей, регіонів, віросповідання... Для відновлення історичної справедливості є актуальними й затребуваними подальші дослідження різних аспектів репресивної політики радянського режиму та її наслідків.

Література

1. Висновок по архівно-слідчій справі № 753214 від 20 березня 1957 р. // Державний архів Черкаської області (далі – ДАЧО). Ф. 5625. Оп. 1. Спр. 5154. Арк. 80–82.

2. Державний архів Черкаської області (ДАЧО). Ф. 5625. Оп. 1. Спр. 5154 [Дело № 92145 по обвинению Оржеховского Йосифа Ромуальдовича и Оржеховской Елены Францевны по ст. ст. 54-1 п. «а» УК УССР. 14 декабря 1937 – 21 ноября 1957 гг.]. 104 арк.

3. Обвинувальний висновок у слідчій справі № 92145 по обвинуваченню Й.Р. Оржехівського і О.Ф. Оржехівської за ст. 54-1 п. «а» УК УРСР // ДАЧО. Ф. 5625. Оп. 1. Спр. 5154. Арк. 43–45.

4. Оперативний приказ народного комиссара внутренних дел СССР № 00485 от 11 августа 1937 г. Письмо о фашистско-повстанческой, шпионской, диверсионной, пораженческой и террористической деятельности польской разведки в СССР (№ 59098 от 11 августа 1937 г.). З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ.1997. № 1/2 (4/5). С. 15–44.

5. Постанова про арешт Й.Р. Оржехівського // ДАЧО. Ф. 5625. Оп. 1. Спр. 5154. Арк. 3.

6. Постанова про арешт О.Ф. Оржехівської // ДАЧО. Ф. 5625. Оп. 1. Спр. 5154. Арк. 10.

7. Протокол допиту обвинуваченого Й.Р. Оржехівського від 15 грудня 1937 р. // ДАЧО. Ф. 5625. Оп. 1. Спр. 5154. Арк. 17–20.

8. Протокол допиту обвинуваченої О.Ф. Оржехівської від 17 грудня 1937 р. // ДАЧО. Ф. 5625. Оп. 1. Спр. 5154. Арк. 28–32.

9. Шаповал Ю.І. Польської військової організації справа 1938. Енциклопедія історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe? Polskoj_orhanizatsii_1938. (дата звернення: 26 травня 2020 р.).

УДК 477.75 356.363 (323.2) «2003–2009»

РЕПЕТИЦІЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ В КРИМУ ТА СЕВАТОПОЛІ ЯК ВИЯВ ПОЛІТИКИ ТОТАЛІТАРИЗМУ

Сергій Соколюк,

*кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри Військово-Морських Сил
Національного університету оборони України імені Івана Черняховського*

Проведено аналіз подій 2003–2009 рр., що передували збройній агресії Росії проти України. Визначено, що такими подіями став інспірований владою РФ конфлікт навколо острова Коса Тузла у Керченській протоці восени 2003 р.; зрив проросійськими політичними партіями та громадськими організаціями Криму українсько-американських військово-морських навчань «Сі Бриз – 2006»; знищення 5 липня 2008 р. представниками проросійських організацій за сприяння російських спецслужб пам'ятного знаку в Севастополі, присвяченому 90-річчю підняття українських прапорів на кораблях Чорноморського флоту навесні 1918 р.; зрив проросійськими громадськими та політичними рухами Криму берегової фази навчань «Сі Бриз – 2008» у районі озера Донузлав у липні 2008 р. та саботаж депутатами проросійських політичних партій у Верховній Раді України рішення про проведення навчань «Сі Бриз – 2009». Ці та інші події стали репетицією збройної агресії Росії проти України у формі «гібридної війни».

Ключові слова. міжнародні військово-морські навчання, зрив навчань, проросійські політичні партії та організації, збройна агресія, «гібридна війна».

An analysis of the events of 2003–2009 that preceded Russia's armed aggression against Ukraine was conducted. It is determined that such events were the conflict inspired by the Russian authorities around the island of Kosa Tuzla in the Kerch Strait in autumn 2003; disruption of the Ukrainian-American naval exercises «Sea Breeze – 2006» by pro-Russian political parties and public organizations of Crimea; destruction on July 5, 2008 by representatives of pro-Russian organizations with the assistance of Russian special services of a memorial sign in Sevastopol, dedicated to the 90th anniversary of the raising of Ukrainian flags on ships of the Black Sea Fleet in the spring of 1918; disruption by the pro-Russian social and political movements of the Crimean coastal phase of the «Sea Breeze – 2008» exercise near Lake Donuzlav in July 2008 and sabotage by deputies of pro-Russian political parties in the Verkhovna Rada